

6. SZILÁRDSÁGTANI ÁLLAPOTOK

6.1. Alapfogalmak

Szilárdságtan: a terhelés előtt és után is tartós nyugalomban levő alakváltozásra képes testek kinematikája, dinamikája és anyagszerkezeti viselkedése.

Terhelés: ismert külső erőrendszer.

Tartós nyugalom: - a testre ható erőrendszer egyensúlyi,
- a test megtámasztása nem enged meg merevtestszerű elmozdulásokat.

Alakváltozás: terhelés hatására

- a test pontjai egymáshoz képest elmozdulnak,
- a test anyagi geometriai alakzatai (hossz, szög, felület, térfogat) megváltoznak.

Kinematika: leírja a terhelés hatására bekövetkező elmozdulásokat és alakváltozásokat

Dinamika: leírja a terhelés hatására a testben fellépő erőrendszert

Anyagszerkezeti viselkedés: megadja az alakváltozást jellemző mennyiségek és a belső erőrendszer közötti kapcsolatot.

Rugalmas alakváltozás: A terhelés hatására alakváltozott test a terhelés megszüntetése (levétele) után visszanyeri eredeti alakját.

Képlékeny alakváltozás: A test tehermentesítés után nem nyeri vissza eredeti alakját.

Kis elmozdulás: a test pontjainak elmozdulása nagyságrendekkel kisebb a test jellemző geometriai méreteinél.

Kis alakváltozás: a test alakváltozását jellemző mennyiségek lényegesen kisebbek, mint 1.

$$\varepsilon \ll 1, \gamma \ll 1.$$

Csak kis elmozdulásokkal, kis alakváltozásokkal foglalkozunk.

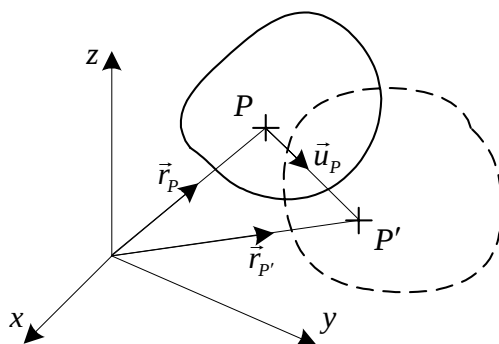
Elemi környezet / elemi tömeg / tömegpont:

Tömegpontokhoz, vagy elemi tömegekhez úgy jutunk, hogy a testet gondolatban ∞ sok kis részre bontjuk.

Tömegpont a szilárdságtanban egy olyan kis testrész, amelynek méretei a test méreteihez képest elhanyagolhatóan kicsik.

Elemi környezet: egy pontot magában foglaló elemi tömeg.

6.2. Az elmozdulási állapot

A terhelés utáni állapotot vesszővel különböztetjük meg.

A tetszőleges P pont elmozdulása:

$$\vec{u}_P = u_P \vec{e}_x + v_P \vec{e}_y + w_P \vec{e}_z.$$

Test elmozdulása (a test összes pontjának elmozdulása) – elmozdulás-mező:

$$\vec{u}(x, y, z) = u(x, y, z) \vec{e}_x + v(x, y, z) \vec{e}_y + w(x, y, z) \vec{e}_z.$$

$$\left. \begin{aligned} u(\vec{r}) &= u(x, y, z) \\ v(\vec{r}) &= v(x, y, z) \\ w(\vec{r}) &= w(x, y, z) \end{aligned} \right\}$$

Az elmozdulás-mező skaláris koordinátái:

6.3. Az alakváltozási állapot

Elemi triéder: A P pontban felvett, a terhelés előtt egymásra kölcsönösen merőleges $\vec{e}_x, \vec{e}_y, \vec{e}_z$ egységvektor-hármas.

Feltételezzük, hogy az $\vec{e}_x, \vec{e}_y, \vec{e}_z$ egységvektorok a P pont elemi környezetén belül helyezkednek el.

Az elemi triéder egységvektorainak végpontjait A, B, C jelöli.

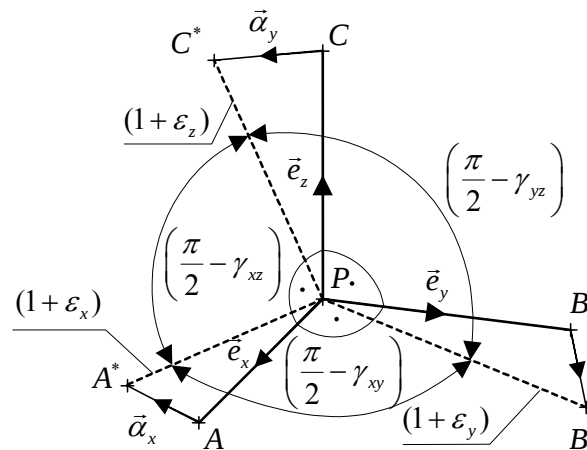
Elemi környezet alakváltozása:

Az A, B, C pontok elmozdulása három részből áll: párhuzamos eltolás + merevtestszerű forgás + alakváltozás.

Párhuzamos eltolás: mindhárom pont elmozdulása azonos.

Merevtestszerű forgás: a három pont elmozdulása különböző, de a hosszak és szögek nem változnak.

Alakváltozás: a hosszak és a szögek megváltozása.

A megváltozott hosszak:

$$\overline{PA^*} = 1 + \varepsilon_x,$$

$$\overline{PB^*} = 1 + \varepsilon_y,$$

$$\overline{PC^*} = 1 + \varepsilon_z.$$

A megváltozott szögek:

$$\left(\frac{\pi}{2} - \gamma_{xy} \right), \left(\frac{\pi}{2} - \gamma_{yz} \right), \left(\frac{\pi}{2} - \gamma_{zx} \right).$$

A szögváltozások az értelmezésből következően:

$$\gamma_{xy} = \gamma_{yx}, \quad \gamma_{yz} = \gamma_{zy}, \quad \gamma_{zx} = \gamma_{xz}.$$

Alakváltozási jellemzők

- fajlagos nyúlások: $\varepsilon_x, \varepsilon_y, \varepsilon_z$,

- fajlagos szögtorzulások: $\gamma_{xy}, \gamma_{yz}, \gamma_{zx}$.

Az alakváltozási jellemzők előjele:

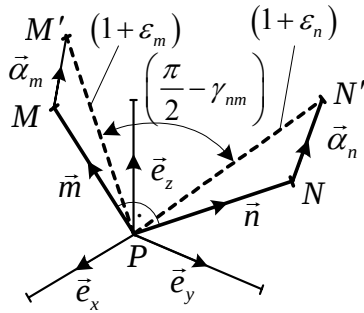
- $\varepsilon > 0$ megnyúlás, $\varepsilon < 0$ rövidülés,

- $\gamma > 0$: az eredeti $\pi/2$ -es szög csökken, $\gamma < 0$: az eredeti $\pi/2$ -es szög növekszik.

Az alakváltozási jellemzők mértékegysége: $\frac{\text{mm}}{\text{mm}}, \text{ rad}, 1$

Kis alakváltozások esetén: $\varepsilon = 10^{-3} \sim 10^{-5}, \gamma = 10^{-3} \sim 10^{-5}$.

Az alakváltozási jellemzők általánosítása:

Az $\vec{n}$, $\vec{m}$ egymásra merőleges egységvektorok:

$$\left. \begin{aligned} |\vec{n}| = |\vec{m}| = 1 \\ \vec{n} \cdot \vec{m} = 0 \end{aligned} \right\}$$

ε_n - az n irányú fajlagos nyúlás,

$\gamma_{mn} = \gamma_{nm}$ - az n, m terhelés előtt egymásra merőleges irányokhoz tartozó szögváltozás.

A P pont elemi környezetének alakváltozási állapotát az alakváltozási tenzor jellemzi egyértelműen.

Alakváltozási tenzor:

- Diadikus előállítás: $\underline{\underline{A}}_P = \vec{\alpha}_x \circ \vec{e}_x + \vec{\alpha}_y \circ \vec{e}_y + \vec{\alpha}_z \circ \vec{e}_z$.

- Mátrixos előállítás: $[\underline{\underline{A}}_P] = \begin{bmatrix} \varepsilon_x & \frac{1}{2}\gamma_{xy} & \frac{1}{2}\gamma_{xz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{yx} & \varepsilon_y & \frac{1}{2}\gamma_{yz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{zx} & \frac{1}{2}\gamma_{zy} & \varepsilon_z \end{bmatrix}$ - szimmetrikus tenzor.

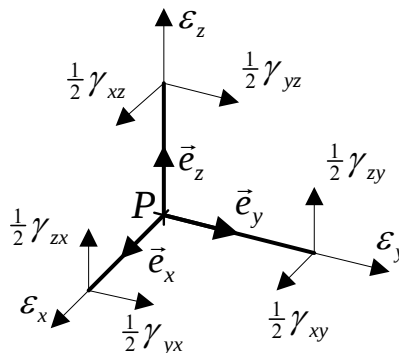
Az alakváltozási tenzor oszlopai az $\vec{\alpha}_x$, $\vec{\alpha}_y$, $\vec{\alpha}_z$ alakváltozási vektorok koordinátáit tartalmazzák.

$$\vec{\alpha}_x = \varepsilon_x \vec{e}_x + \frac{1}{2}\gamma_{yx} \vec{e}_y + \frac{1}{2}\gamma_{zx} \vec{e}_z,$$

Az alakváltozási vektorok koordinátái: $\vec{\alpha}_y = \frac{1}{2}\gamma_{xy} \vec{e}_x + \varepsilon_y \vec{e}_y + \frac{1}{2}\gamma_{yz} \vec{e}_z,$

$$\vec{\alpha}_z = \frac{1}{2}\gamma_{xz} \vec{e}_x + \frac{1}{2}\gamma_{yz} \vec{e}_y + \varepsilon_z \vec{e}_z.$$

Az alakváltozási állapot szemléltetése: az elemi triéder végpontjaiba felmérjük az alakváltozási vektorok koordinátáit.

Adott irányokhoz tartozó alakváltozási jellemzők meghatározása az alakváltozási tenzorból:

$$\vec{\alpha}_n = \underline{\underline{A}} \cdot \vec{n},$$

$$\varepsilon_n = \vec{n} \cdot \vec{\alpha}_n = \vec{n} \cdot \underline{\underline{A}} \cdot \vec{n}, \quad \frac{1}{2} \gamma_{mn} = \frac{1}{2} \gamma_{nm} = \vec{m} \cdot \underline{\underline{A}} \cdot \vec{n} = \vec{n} \cdot \underline{\underline{A}} \cdot \vec{m}$$

6.4. A feszültségi állapot

Feszültségvektor: a test egy metszettelületén megoszló belső erőrendszer sűrűségvektora (intenzitásvektora).

Jelölése: $\vec{\rho} = \vec{\rho}(\vec{r}, \vec{n})$

$\vec{r}$ - annak P pontnak helyvektora, amely a metszettelületen van,

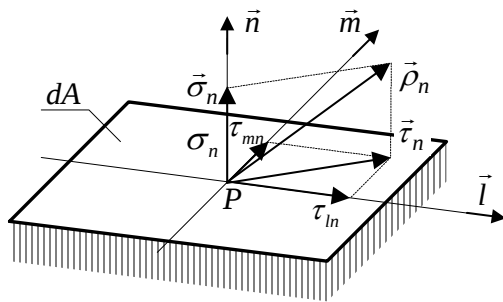
$\vec{n}$ - a P ponton átmennő metszettelület testből kifelé mutató normális egységvektora.

Pontbeli feszültségi állapot (elemi környezet feszültségi állapota):

Az adott P pontra illeszkedő összes elemi felületen fellépő feszültségvektorok összessége (halmaza).

$$\begin{aligned} \text{Ha } P \text{ rögzített: } \Rightarrow \quad & \vec{\rho} = \vec{\rho}(\vec{n}) = \vec{\rho}_n, \\ & \vec{\rho}_{(-\vec{n})} = -\vec{\rho}_n. \end{aligned}$$

A feszültségvektor összetevői, koordinátái:

$\vec{n}$ - az elemi felület normális egységvektora,
 $\vec{m}, \vec{l}$ - az elemi felület síkjába eső, egymásra merőleges egységvektorok.

A feszültségvektor összetevői (vektorok):

- a normál feszültségvektor: $\vec{\sigma}_n = \underbrace{(\vec{n} \cdot \vec{\rho}_n)}_{\sigma_n} \vec{n}.$

- a csúsztató feszültségvektor: $\vec{\tau}_n = \vec{\rho}_n - \sigma_n \vec{n} = (\vec{n} \times \vec{\rho}_n) \times \vec{n}.$

A feszültségvektor koordinátái (skalárok):

- a normál feszültségi koordináta: $\sigma_n = \vec{n} \cdot \vec{\rho}_n = \vec{n} \cdot \vec{\sigma}_n.$

- a csúsztató feszültségi koordináták: $\tau_{mn} = \vec{m} \cdot \vec{\rho}_n = \vec{m} \cdot \vec{\tau}_n.$

$$\tau_{ln} = \vec{l} \cdot \vec{\rho}_n = \vec{l} \cdot \vec{\tau}_n.$$

Mértékegység: SI alap mértékegység: $\text{N/m}^2 = \text{Pa}$. (Pascal, kiejtés paszkál)

A mérnöki gyakorlatban szokásos: $\text{N/mm}^2 = \text{MN/m}^2 = \text{MPa}$.

A P pont elemi környezetének feszültségi állapotát a feszültségi tenzor jellemzi egyértelműen.

Feszültségi tenzor:

A $\vec{\rho}_n$ feszültségvektor az $\vec{n}$ homogén, lineáris függvénye – tenzor.

- Diadikus előállítás: $\underline{\underline{F}}_P = \vec{\rho}_x \circ \vec{e}_x + \vec{\rho}_y \circ \vec{e}_y + \vec{\rho}_z \circ \vec{e}_z$.

- Mátrixos előállítás: $\left[\underline{\underline{F}}_P \right] = \begin{bmatrix} \sigma_x & \tau_{xy} & \tau_{xz} \\ \tau_{yx} & \sigma_y & \tau_{yz} \\ \tau_{zx} & \tau_{zy} & \sigma_z \end{bmatrix}$ - szimmetrikus tenzor.

A feszültségi tenzor oszlopai az $\vec{\rho}_x, \vec{\rho}_y, \vec{\rho}_z$ feszültség vektorok koordinátáit tartalmazzák.

Pl. $\vec{\rho}_x$ - az $\vec{e}_x$ normálisú elemi felületen ébredő feszültségvektor.

σ_x - az $\vec{e}_x$ normálisú síkon fellépő normál- feszültség,

τ_{yx} - az $\vec{e}_x$ normálisú síkon fellépő y irányú csúsztató feszültség.

Szimmetria: $\tau_{xy} = \tau_{yx}, \tau_{yz} = \tau_{zy}, \tau_{zx} = \tau_{xz}$

Az $\underline{\underline{F}}$ feszültségi tenzor hat egymástól független skaláris mennyiséggel adható meg.

Az $\vec{e}_x, \vec{e}_y, \vec{e}_z$ normálisú felületen fellépő feszültségvektorok koordinátái:

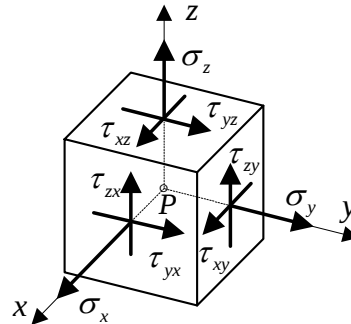
$$\vec{\rho}_x = \underline{\underline{F}} \cdot \vec{e}_x = \sigma_x \vec{e}_x + \tau_{yx} \vec{e}_y + \tau_{zx} \vec{e}_z,$$

$$\vec{\rho}_y = \underline{\underline{F}} \cdot \vec{e}_y = \tau_{xy} \vec{e}_x + \sigma_y \vec{e}_y + \tau_{zy} \vec{e}_z,$$

$$\vec{\rho}_z = \underline{\underline{F}} \cdot \vec{e}_z = \tau_{xz} \vec{e}_x + \tau_{yz} \vec{e}_y + \sigma_z \vec{e}_z.$$

A feszültségi állapot szemléltetése:

A $\vec{\rho}_x, \vec{\rho}_y, \vec{\rho}_z$ feszültségvektorok koordinátáit ábrázoljuk a P pontbeli három egymásra merőleges síkon (a P pont környezetéből kiragadott elemi kocka látható oldalapjain).

Más irányokhoz tartozó feszültségkoordináták előállítása a feszültségi tenzorból:

$$\vec{\rho}_n = \underline{\underline{F}} \cdot \vec{n},$$

$$\sigma_n = \vec{n} \cdot \vec{\rho}_n = \vec{n} \cdot \underline{\underline{F}} \cdot \vec{n}, \quad \tau_{mn} = \vec{m} \cdot \vec{\rho}_n = \vec{m} \cdot \underline{\underline{F}} \cdot \vec{n} = \vec{n} \cdot \underline{\underline{F}} \cdot \vec{m}.$$

Feszültségi főtengelyek, főfeszültségek:

Definíció: Ha az $\vec{e}$ egységvektorra merőleges elemi felületen $\vec{\tau}_e = \vec{0}$, azaz $\vec{\rho}_e = \sigma_e \vec{e}$, akkor az $\vec{e}$ feszültségi főirány (főtengely), σ_e főfeszültség, az $\vec{e}$ -re merőleges elemi felület főfeszültségi sík.

Megjegyzés:- Minden pontban létezik legalább három főirány, amelyek egymásra kölcsönösen merőlegesek.

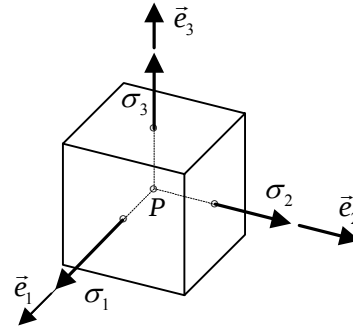
- σ_e lehet zérus is: $\vec{\rho}_n = \vec{0}$.

Feszültségi tenzor a főirányok koordináta-rendszerében

$$\begin{bmatrix} \underline{\underline{F}} \\ 1,2,3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sigma_1 & 0 & 0 \\ 0 & \sigma_2 & 0 \\ 0 & 0 & \sigma_3 \end{bmatrix}$$

Megállapodás a jelölésre és sorszámozásra:

$$\sigma_1 \leq \sigma_2 \leq \sigma_3.$$

Főtengelyprobléma (sajátérték feladat):

Feladat: azoknak az $\vec{e}$ főirányoknak és σ_e főfeszültségeknek a meghatározása, amelyek eleget tesznek a definícióban megadott feltételeknek.

A főtengelyprobléma (sajátérték feladat) azonos módon írható fel a feszültségi és az alakváltozási állapotokra.

$$\vec{\rho}_e = \sigma_e \vec{e},$$

$$\vec{\alpha}_e = \varepsilon_e \vec{e},$$

$$\underline{\underline{F}} \cdot \vec{e} = \sigma_e \underline{\underline{I}} \cdot \vec{e},$$

$$\underline{\underline{A}} \cdot \vec{e} = \varepsilon_e \underline{\underline{I}} \cdot \vec{e},$$

$$(\underline{\underline{F}} - \sigma_e \underline{\underline{I}}) \cdot \vec{e} = \vec{0}.$$

$$(\underline{\underline{A}} - \varepsilon_e \underline{\underline{I}}) \cdot \vec{e} = \vec{0}.$$

A fenti egyenletekben:

$$\underline{\underline{I}} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} - \text{egységtenzor (identenzor)}.$$

ε_e - főnyúlás,

σ_e - főfeszültség,

$\vec{e}$ - feszültségi / alakváltozási főirány.

Mindkét esetben homogén, lineáris algebrai egyenletrendszert kapunk az $\vec{e}$ (főirány) egységvektor koordinátáira:

$$\begin{bmatrix} (\sigma_x - \sigma_e) & \tau_{xy} & \tau_{xz} \\ \tau_{yx} & (\sigma_y - \sigma_e) & \tau_{yz} \\ \tau_{zx} & \tau_{zy} & (\sigma_z - \sigma_e) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_x \\ e_y \\ e_z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} (\varepsilon_x - \varepsilon_e) & \frac{1}{2}\gamma_{xy} & \frac{1}{2}\gamma_{xz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{yx} & (\varepsilon_y - \varepsilon_e) & \frac{1}{2}\gamma_{yz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{zx} & \frac{1}{2}\gamma_{zy} & (\varepsilon_z - \varepsilon_e) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_x \\ e_y \\ e_z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix}.$$

Megjegyzés:

- Mindig van legalább három főirány, amelyek kölcsönösen merőlegesek egymásra

- A főfeszültség / főnyúlás is lehet nulla.

A lineáris algebrai egyenletrendszer nemtriviális (nem nulla) megoldásának feltétele az, hogy a lineáris algebrai egyenletrendszer együttható mátrixának elemeiből álló determinánsnak nullának kell lennie:

$$\det \underline{\underline{F}} - \sigma_e \underline{\underline{I}} = 0, \quad \det \underline{\underline{A}} - \varepsilon_e \underline{\underline{I}} = 0.$$

Részletesen kiírva:

$$\det \begin{vmatrix} (\sigma_x - \sigma_e) & \tau_{xy} & \tau_{xz} \\ \tau_{yx} & (\sigma_y - \sigma_e) & \tau_{yz} \\ \tau_{zx} & \tau_{zy} & (\sigma_z - \sigma_e) \end{vmatrix} = 0, \quad \det \begin{vmatrix} (\varepsilon_x - \varepsilon_e) & \frac{1}{2}\gamma_{xy} & \frac{1}{2}\gamma_{xz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{yx} & (\varepsilon_y - \varepsilon_e) & \frac{1}{2}\gamma_{yz} \\ \frac{1}{2}\gamma_{zx} & \frac{1}{2}\gamma_{zy} & (\varepsilon_z - \varepsilon_e) \end{vmatrix} = 0.$$

A megoldás további lépéseit csak a feszültségi állapotra mutatjuk be.

A determinánst kifejtve kapjuk a karakterisztikus egyenletet:

$$\sigma_e^3 - \sigma_I \sigma_e^2 + \sigma_{II} \sigma_e - \sigma_{III} = 0.$$

A karakterisztikus egyenlet egy harmadfokú algebrai egyenlet.

A főfeszültségek meghatározása:

Karakterisztikus egyenlet megoldásai: a $\sigma_1 \geq \sigma_2 \geq \sigma_3$ főfeszültség.

A karakterisztikus egyenlet együtthatói a feszültségi tenzor skalár invariánsai:

$\sigma_I = \sigma_x + \sigma_y + \sigma_z = \sigma_1 + \sigma_2 + \sigma_3$ - a feszültségi tenzor első skalár invariánsa,

$$\sigma_{II} = \begin{vmatrix} \sigma_y & \tau_{yz} \\ \tau_{zy} & \sigma_z \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} \sigma_x & \tau_{xz} \\ \tau_{zx} & \sigma_z \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} \sigma_x & \tau_{xy} \\ \tau_{yx} & \sigma_y \end{vmatrix} = \sigma_2 \sigma_3 + \sigma_1 \sigma_3 + \sigma_1 \sigma_2 \text{ - a második skalár invariáns,}$$

$$\sigma_{III} = \begin{vmatrix} \sigma_x & \tau_{xy} & \tau_{xz} \\ \tau_{yx} & \sigma_y & \tau_{yz} \\ \tau_{zx} & \tau_{zy} & \sigma_z \end{vmatrix} = \sigma_1 \sigma_2 \sigma_3 \text{ - a feszültségi tenzor harmadik skalár invariánsa.}$$

Invariáns: koordináta transzformációval szemben állandó (koordináta-rendszer választásától függetlenül ugyanaz az érték).

A feszültségi főirányok meghatározása:

Visszahelyettesítés a lineáris algebrai egyenletrendszerbe:

$$\sigma_1 \rightarrow \underbrace{e_{1x}, e_{1y}, e_{1z}}_{1. \text{ főirány}}, \quad \sigma_2 \rightarrow \underbrace{e_{2x}, e_{2y}, e_{2z}}_{2. \text{ főirány}}, \quad \sigma_3 \rightarrow \underbrace{e_{3x}, e_{3y}, e_{3z}}_{3. \text{ főirány}}.$$

A $\sigma_1, \sigma_2, \sigma_3$ főfeszültségeket a lineáris algebrai egyenletrendszerbe külön-külön behelyettesítve, azt tapasztaljuk, hogy az egyenletek nem függetlenek egymástól (a három közül egy egyenlet a másik kettő valamelyikének konstans-szorosa lesz).

Ezért a megoldást úgy kapjuk, hogy az ismeretlen e_{ix}, e_{iy}, e_{iz} ($i=1, 2, 3$) koordináták közül egyet ismertnek tekintünk és a másik kettőt pedig a két független egyenletből az ismertnek tekintett koordináta függvényében meghatározzuk. Az ismertnek tekintett koordináta végül abból a feltételből számítható, hogy az $\vec{e}$ egységvektor: $|\vec{e}| = 1 = \sqrt{e_x^2 + e_y^2 + e_z^2}$